

A. POTOČNIK:

Ljubljana.

(Dalje.)

13. SOLE.

aradi lažjega pregleda o razvoju šolstva v našem mestu je treba, da razdelimo dobo v tri dele, in sicer: *a)* od prihoda Rimljanov v našo domovino do reformacije (okolo leta 1596); *b)* od reformacije do smrti cesarice Marije Terezije (leta 1780.); *c)* od smrti cesarice Marije Terezije do današnjih dni.

*

a) Dne 11. julija 1820. leta so v Gradišču pri kopanju jarka odkrili kamen, ki prča, da se je šolal v Emoni zdravnik L. Peticius Technicus. To šolo je obiskoval tudi Simplicius, ki je bil pozneje učitelj v Rimu, kjer se je seznanil s sv. Avguštinom. Mladenci, ki so hrepeneli po višji izobrazbi, so posečali višje šole v Akvileji, Čedadu, pozneje tudi v Vidmu. Vse te šole so bile po načinu rimskih šol, kjer so učitelji poučevali na cestnih križiščih v posebnih lopah, ki so jih imenovali »trivium«.

Kako je bilo pri nas v tem času glede šolstva, nimamo prav nobenih točnih poročil. Šele leta 1261. se omenja v nekem spisu kot prča učitelj Nikolaj, ki je poučeval pri sv. Petru. Leta 1291. navaja neka listina učitelja Petra, ki je bil tudi ljubljanski meščan. Kje sta imela svoji učilnici, ni mogoče določiti. Vemo pa, da je imel nemški viteški red svojo šolo pri današnji Križevniški cerkvi, ki je bila menda osnovana le za verski pouk.

Okolo leta 1327. so imeli Ljubljanci že svojo osnovno šolo pri sv. Nikolaju, ki pa je leta 1386. pogorela s cerkvijo in vso okolico vred. Ljubljansko prebivalstvo ni imelo časa misliti na obnovitev šole, zakaj deset let pozneje je Turek prvič prilomastil v našo deželo in treba je bilo misliti na utrjevanje mesta, zato so odložili skrb za šolo na mirnejše čase.

Leta 1418. se je oglašil takratni šentpeterski župnik Hewgenreuter ter pregovoril mestno gosposko in nekatere meščane, da so šli prosit zadnjega viteza koroškega vojvodo Ernesta Železnega, naj dovoli zopetno ustanovitev šenklovške šole. Še istega leta je bila šola otvorena, kjer so poučevali moško mladino v čitanju, pisanju, računstvu, latinščini in cerkvenem petju, ker so dijaki oskrbovali petje v šenklovski cerkvi. Znanstveno delovanje v tem času ni bilo nič živahno, saj je manjkalo glavnega pripomočka — knjig. Te so bile takrat dragocena redkost; pomnoževali so jih s prepisovanjem, kateri posel so

opravljali predvsem menihi z občudovanja vredno marljivostjo. Vse te knjige so bile pisane večinoma v latinščini. Umevno je torej, da takratni dijaki niso imeli tiskanih knjig, ampak so sproti napisovali učno snov, ki jim jo je podaval učitelj. Za žensko izobrazbo niso v tem času skoro nič storili.

b) Velik preobrat je napočil v ljubljanskem šolstvu z razširjenjem Lutrove vere. Živahne trgovske zveze med takratnimi nemškimi, avstrijskimi deželami ter Ljubljano in Trstom so povzročale, da se je v Ljubljani v začetku 16. stoletja naselilo mnogo nemških trgovcev, obrtnikov in drugih priseljencev, ki so bili večinoma protestantovske vere. Takratni naši dijaki so posečali nemška vseučilišča ter se navzeli Lutrovih nauk. Nove vere se niso oprijeli samo plemenitaši, ampak tudi meščani in kmetje.

Ljubljanski luteranci so leta 1563. ustanovili svojo šolo, ki jo je vodil Lenart Budina. Temu je pomagal Sebastijan Krelj. Po Budinovi upokojitvi je prevzel vodstvo šole Adam Bohorič, ki je imel tri pomožne učitelje. Šola je bila štirirazredna, pozneje celo petrazredna.

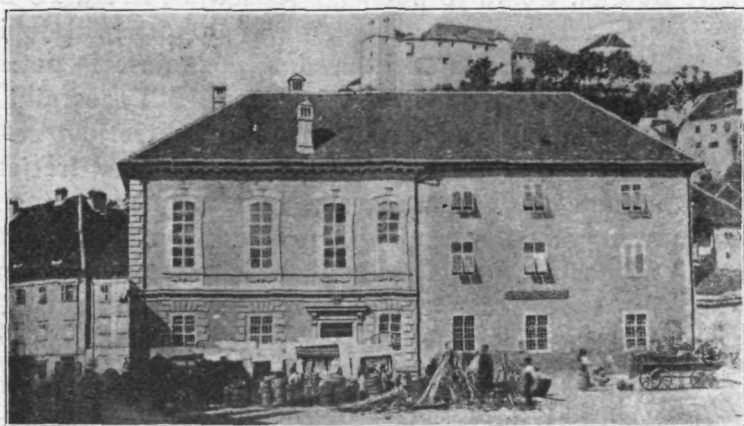
Prvi razred je imel tri oddelke; v prvem so bili začetniki ali abecedarji; v drugem so znali že pisati in čitati; v tretjem so se učili nemščine. V drugem razredu so pričeli z latinščino; v tretjem so se učili poleg predmetov drugega razreda tudi računstva in glasbe. V četrtem razredu so se poleg prejšnjih predmetov urili tudi v grščini. Strogo je bilo učencem drugega in tretjega razreda prepovedano obče-ovati med seboj v slovenskem jeziku; govorili so samo nemški. Učenci zadnjega razreda so govorili samo latinski. Leta 1582. je Nikodun Frischin razširil to šolo v petrazredno.

Dne 22. oktobra 1598. je dospel v Ljubljano ukaz nadvojvode Ferdinanda, da morajo vsi v Ljubljani bivajoči luteranski predikanti in učitelji še pred solnčnim zahodom zapustiti mesto. Ta ukaz se ni tako strogo izvršil, vendar so bili šteti dnevi protestantovski šoli. Dne 20. januarja 1597. so se priselili prvi trije jezuiti v Ljubljano, da so pomagali iztrebljati Lutrovo vero. Že 5. maja leta 1597. so otvorili pri sedanji šentjakovski cerkvi dva nižja razreda za one, ki so znali že čitati. Ta šola se je hitro razširjala in leta 1604. je imela že šest razredov. Tri leta prej (1601.) pa so ustanovili semenišče za ubožne dijake, kjer so bili pa tudi sinovi domačih plemičev. Jezuitske šole so delili v nižje in višje. Nižje so bile podobne našim gimnazijam, kjer so se učili poleg latinščine in grščine tudi pesništva in govornništva. V višjih šolah so poslušali dijaki predavanja iz modroslovja, zemljepisja, zgodovine, prirodozlovja in klasičnih jezikov. V jezuitski šoli so se izobraževali naši slavni možje, kakor zgodovinarji Valvazor, Schönleben, dr. Gregor Dolničar, Linhart, matematik Jurij Vega i. dr. Dijaki so se urili tudi v govorništvu in prirejali gledališke igre ne le doma, ampak tudi pred gradom Tivoli, ki je bil takrat last ljubljanskih jezuitov.

Leta 1703. so jezuiti otvorili še licej ali modroslovno šolo, ki je obsegala tri letnike. Mislili so svojo šolo povzdigniti v vseučilišče, a manjkal jim je zato potrebnega denarja. S pomočjo deželnih stanov so zgradili jezuiti novo šolsko poslopje, v katerem se je pričel pouk dne 14. avgusta 1658. leta. — To poslopje je stalo na mestu današnje dekliške šole pri sv. Jakobu in so ga imenovali »reduta«. Dijaki jezuitskega kolegija so imeli gotove pravice in svobodščine po zgledu drugih evropskih vseučilišč in so smeli nositi meče.

S pismom papeža Klemen XIV. z dne 21. julija 1773. je bil jezuitski kolegij razpuščen, gimnazijo pa so vodili in učili vse predmete svetni profesorji.

Dne 28. junija 1774. je pogorel jezuitski kolegij in treba je bilo iskati za šolo novih prostorov. Leta 1784. so opustili frančiškani samo-

Reduta

stan na sedanjem Vodnikovem trgu in se preselili v sedanji samostan pri cerkvi Marijinega oznanenja. Po temeljitem popravilu samostana na Vodnikovem trgu se je tu sem najprej naselila nižja šola, leta 1790. pa še gimnazija. V tem poslopju so bili poleg gimnazije in osnovne šole tudi učiteljišče, licealna knjižnica in muzej. V njem so ostala toliko časa, dokler ni vsak izmed naštetih zavodov dobil svojega lastnega poslopja. Najzadnje se je izselila gimnazija, ker je velikonočni potres leta 1895. poslopje tako razmajal, da so ga morali podreti leta 1898.

Kaj pa šenklovška šola, ali je ta prenehala v protestantovski in naslednji dobi? Kaj še! V protestantovski dobi se je vzdrževala kot pevska šola, v poznejši dobi pa so dobivali v njej dijaki tudi višjo izobrazbo. Leta 1621. se je preselila jezuitska začetna šola k sv. Nikolaju in se združila z že obstoječo v eno. Bila je pripravnica za latinske

šole. Pri špitalski cerkvi je bila tudi špitalska šola, podobna oni pri sv. Nikolaju.

V tej dobi pa zasledimo večjo skrb tudi za izobrazbo ženskega naraščaja. Leta 1608. je škof Tomaž Hren najel za pouk deklic eno učiteljico, ki je poučevala na Starem trgu. Dekliška šola na Starem trgu pa je prenehala, ko so prišle leta 1703. uršulinke v Ljubljano ter otvorile notranjo, pozneje pa tudi vnanjo dekliško šolo. — Poleg že omenjenih šol je bilo v Ljubljani v 17. stoletju tudi mnogo zakotnih šol, v katerih so poučevali Ljubljančane tuji učitelji raznih jezikov.

Gimnazija

Dne 28. septembra 1770. l. je izdala cesarica Marija Terezija naredbo, s katero je bilo šolstvo podržavljeno. Vlada se je trudila, da je izboljšala način poučevanja. Vse šole so bile razdeljene v tri dele, in sicer v normalke, glavne in trivialne šole. Normalka je bila na bivšem Kranjskem, in sicer v Ljubljani. Tu so se vežbali tudi pripravniki za učiteljski stan. Glavne šole so bile po vseh večjih krajih v deželi; trivialne, po naše osnovne šole pa, kjer je bila župnija. Tudi v Ljubljani pri sv. Petru in Trnovem sta bili trivialni šoli od leta 1787.

c) Po smrti cesarice Marije Terezije leta 1780. je zasedel prestol njen sin cesar Josip II., ki je bil glede šole načeloma istih nazorov

kakor njegova mati. Uvedena je bila občna šolska dolžnost in šestletno šolanje od 6. do 12. leta. V Ljubljani je bil takrat za okrajnega šolskega komisarja (nadzornika) sodobnik pesnika Valentina Vodnika Anton Linhard, ki se je v svojem poslu izredno odlikoval. Vsa njegova prizadevanja za izboljšanje šolstva so bila brezuspešna; za to je bilo več vzrokov. Eden najvažnejših vzrokov je bil, da je manjkalo denarnih sredstev. V začetku 19. stoletja so se pričeli boji z Napoleonom, ki so zahtevali vedno več denarja, tako da za šolstvo ni dosti preostajalo. Velika ovira osnovnemu šolstvu je bila tudi uporaba nemščine pri pouku. Slovenščino so upoštevali le v toliko, da so sploh mogli začeti osnovni pouk. V Ljubljani so ustanovili osnovni pripravljalni razred za tiste otroke, ki niso znali nemški, da so mogli pozneje stopiti v nemško normalko. Leta 1809. je ustanovil Napoleon Bonaparte »Kraljestvo Ilirskih provinc s središčem v Ljubljani«, kjer je stoloval generalni guverner maršal Marmont. Ta je z ukazom dne 4. julija 1810. odredil, da se mora vse šolstvo preosnovati. Ustanovil je dalje 25 nižjih gimnazij in 9 licejev ali višjih gimnazij ter dve centralni šoli (vseučilišči) v Ljubljani in Zadru. Učni jezik v osnovnih šolah je bil slovenski; v licejih in centralnih šolah pa francoski ali italijanski, po potrebi tudi latinski. Marmont je ustanovil leta 1809. botanični vrt ob sedanji Izanski cesti, kjer se je dijaštvo in občinstvo seznanjalo z domačimi in tujimi rastlinami. Prvič je torej zavladal narodni jezik v šolah, pa tudi v obče se je opazilo, da je zasijala zora lepših dni, ki je navdušila našega prvega pesnika Valentina Vodnika, da je zapel veličastno »Ilirijo oživiljeno«. Po odhodu Francozov iz naših pokrajin je v šolstvu zopet zavladala nemščina, le v nižjih šolah je bil pouk nemško-slovenski. Še enkrat, in sicer leta 1848. so zahtevali v šolah enakopravnost slovenščini. Vlada je sicer obljubila, da bo dana našemu jeziku ista pravica kot nemškemu, toda ostalo je samo pri obljubi. Istega leta so sprožili misel, da se ustanovi v Ljubljani slovensko vseučilišče. Vršila so se eno leto pravoslovna predavanja v slovenskem jeziku, a drugo leto so se še ta ukinila.

Število ljubljanskega prebivalstva in učeče se mladine je naraščalo in treba je bilo novih šol. Leta 1851. je bila ustanovljena realka, ki se je leta 1865. izpopolnila v višjo realko. Leta 1855. je nastala prva deška osnovna šola, leta 1874. pa druga deška osnovna šola, ki se je še istega leta izselila iz stare redute v svoje poslopje na Cojzovi cesti.

Leta 1889. je bila ustanovljena realna gimnazija, prvotno kot nižja gimnazija s štirimi razredi, ki pa je bila leta 1900. razširjena v celotno gimnazijo in izpremenjena v realno gimnazijo leta 1918.

Filijalka tej šoli je bila državna realna gimnazija z nemškim učnim jezikom; ki je bila ustanovljena leta 1907. ter je leto pozneje postala samostojna gimnazija. Po preobratu so jo preuredili v realno gimnazijo.

Iz normalne šole pri sv. Nikolaju iz leta 1773. je nastalo leta 1867. moško učiteljsiše, žensko učiteljsiše pa je bilo organizirano leta 1870. Žensko učiteljsiše pri Uršulinkah so otvorili leta 1894.

Vseučilišče

Predaleč bi zašli, ako bi našteli vse učne zavode, ki so jih deloma ustanovili, deloma razširili. Večina teh šol ima danes svoja lastna poslopja. Najvišji vzor ne samo ljubljanskega prebivalstva, temveč vseh Slovencev sploh pa je naše vseučilišče, ki so ga ustanovili po preobratu.

Putka v vodo noče.

Mamka goska, gaga-gag,
izvalila jajčka:
goske tri so, en gosak,
putka kratkosrajčka,
gaga-gag.

Mamka goska, gaga-gag,
plavati jih žuri,
komaj pridejo do mlak —
putka jo odkuri,
gaga-gag.

Mamka goska, gaga-gag,
jo prizvati hoče,
putka pravi »nak, nak, nak!« —
putka v vodo noče,
gaga-gag.

Mamka goska, gaga-gag,
solze jeze toči,
žaba v mlaki »kvak, kvak, kvak!« —
v smehu se razpoči,
gaga-gag!

Danilo Gorinšek.